

**FENER PATRİKHANESİ'NİN BALKANLARI RUMLAŞTIRMA
POLİTİKASINA KARŞI FARKLI BİR DURUŞ:
TÜRK-BULGAR ORTAK TAVRI**

Bülent ATALAY*

Han Bogoris'in, Bizans Piskoposu tarafından vaftiz edilerek Joseph adını aldığı yıl olan 864, aynı zamanda Bulgar Kilisesi'nin de resmî kuruluş yılı olarak kabul edilir. Bulgar Tarihi içerisinde kilisenin yeri, en az dinî alan kadar, hatta çok daha fazla siyasî alanda etkisini göstermiştir¹.

Bulgarlar'ın devletlerinin devamlılığı için Hıristiyanlığı seçtiğinin bilincinde olan Bizans, bundan yararlanmak isteyerek Bulgarları hâkimiyeti altına alabileceği ümidine kapılmıştı. Hâlbuki Bulgarlar bağımsız bir kilise arzu etmekte ve bunu Bizans karşısında yine bağımsız bir devlet olarak kalabilmenin şartı olarak görmekteydiler. Bulgarlar ile bağını koparmak istemeyen Bizans, uzlaşma yolunu seçti ve Joseph'i Bulgar Başpiskoposu tayin etmek mecburiyetinde kaldı. IX. yüzyılın sonlarına doğru Bizans rahiplerin yerini tamamen Slav din görevlileri alırken, Bulgar Devleti de Simeon (893–927) zamanında Bizans üzerinde hak iddia edebilecek kadar kuvvetlenmişti. Bu dönemde Bulgarlar, Bizans ve Roma tarafından kabul edilmiş bir patriğe sahip oldular. Daha sonra XI. yüzyıl başlarında Bizans, Bulgaristan'ı, hâkimiyeti altına almayı başarınca bağımsız Bulgar Kilisesi de ortadan kaldırıldı².

XII. yüzyıl sonunda Kumanların, Bizans'ın siyasi mücadelelerinde etkili olmalarından³ istifade eden Bulgarlar bağımsız bir devlet kurdular. Buraya Papa tarafından tayin edilen bir ruhanî ile Bulgar Kilisesi'nin bağımsızlığı sağlanmış

* Yard.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Edirne.

¹İbrahim Kafesoğlu, *Bulgarların Kökeni*, Ankara 1985, s. 25–30.

²Halil İnalçık, "Şark Ortodoks Kilisesi ve Bulgar Eksarhiyası", *Ayık Ansiklopedi*, II, İstanbul 1946, s. 696.

³Akdes Nimet Kurat, "Peçenekler, Uz(Oğuz)'lar ve Kumanlar", *Türk Dünyası El Kitabı*, I, Ankara 1992, s. 181–182.

oldu⁴. Bu durum 1393 yılında Tırnova'nın Osmanlıların eline geçmesi ve Bulgar Patrikliği'nin ortadan kaldırılmasına kadar devam etti. Bu fırsatı değerlendiren Bizans Patriği, buraya kendi ruhanîlerinden bir metropolit gönderdi⁵. Bu durum Patrikhanenin uyguladığı panhelenizm politikasını açıkça ortaya koyarken, Bulgarların sabrını taşırması ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha faal hale gelmelerine sebep olmuştur⁶.

Bulgar millî hareketini başlatan Papaz Paisiy Hilendarski, 1745 yılında Aynaroz Manastırı'nda Rum ve Sırp Papazlar ile anlaşamadığından buradan ayrılmak mecburiyetinde kaldı. Daha sonra 1762 yılında yazdığı "Slav Bulgar Tarihi" adlı eserinde Rumların, Bulgarları hakir gördüklerini ve bunun için de Bulgarlar'ın mutlaka kendi kültürlerine sahip çıkmaları gerektiğini savundu⁷. İstanbul'un fethinden sonra Rum Ortodoks Patriği, kendisine bağladığı Ohri Bulgar Başpiskoposluğu'nu, 1767 yılında kapattı. Bundan sonra Balkanlar'da yüksek ruhban sınıf tamamen Rumlardan oluşturulmaya başlandı⁸.

XIX. yüzyıl başlarında Rumların devlet aleyhine olan faaliyetlerinin artmasıyla, Rumlar ile Osmanlı Devleti'nin arasının açılmaya başlamasını Bulgarlar değerlendirerek, bazı kasaba ve köylerden Rum din adamlarını uzaklaştırmayı başardılar⁹. Bütün Bulgar kilisesi ve okulları, Patrikhanenin denetimi altında olmasına rağmen, bunların millî duygularının uyanmasından endişe eden Patrik VII. Neofitos 1800 yılında metropolitlerden buldukları mahallerdeki Bulgar kilise ve okullarının kapatılmasını isteyecek kadar ileri gitti¹⁰.

Dünyada milliyetçilik fikrinin de öne çıkmasıyla Bulgarlar, 1824 yılında Vrasta'da Rum Papazın yerine, bir Bulgar Papazı'nı getirmek istemeleri ile ilk ciddi teşebbüslerinde bulundular. Tanzimat Fermanı'nın ilanı biraz daha rahat hareket etmeleri için bir zemin oluşturdu. 1840 yılında daha düzenli bir şekilde mücadele edebilmek için teşkilatlanmaya başlayarak, kesin bir şekilde kendi millî kiliselerine

⁴İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, I, İstanbul 1971, s. 100.

⁵Halil İncalcık, "Rumeli" mad. *İslâm Ansiklopedisi* (MEB), IX, İstanbul 1988, s. 769.

⁶BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 89; E. Engelhart, *Türkiye ve Tanzimat-Devleti-i Aliyye'nin Tarih-i İslahatı*, (Terc. Ali Reşad), İstanbul 1328, s. 277.

⁷Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul 1996, s. 20.

⁸Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, (Yay. Haz. Dündar Günay), IV, İstanbul 1984, s. 2690; Halil İncalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s. 19.

⁹Halil İncalcık, *a.g.m.*, s. 696.

sahip olmalarının şart olduğuna inandılar. Bunun için de 15 Mayıs 1846 tarihinde Sultan Abdülmecit'e, Patrikhanenin kendilerini istismar ederek nasıl sömürdüğünü anlatan bir arzuhâl verdiler. Rusların olumsuz tavırlarından dolayı bunda pek başarılı olamadılar. Ancak bu arzuhâl durumlarını Padişah'a bildirmeleri bakımından çok önemlidir¹¹.

Mücadelelerine devam eden Bulgarlar, bağımsız bir kilise için Patrikhaneden izin istedikleri zaman, sadece bazı kiliselerde Bulgarca ayin yapabilecekleri cevabını aldılar. Bu cevap Bulgarları tatmin etmedi, onların asıl amaçları Patrikhanenin etki alanından çıkmaktı. 25 Mart 1849 tarihinde Papaz evi sahibi olabilmek için başlattıkları hareket 9 Ekim 1849 tarihinde olumlu bir şekilde sonuçlandı¹².

Bulgarlar mücadelelerine devam ettiler ve ileri gelenlerinden olan Hilaryon'un, 5 Ekim 1858 tarihinde İstanbul Bulgar Kilisesi'ne Piskopos olarak tayinini gerçekleştirdiler. Bu tayin Bulgarları oldukça sevindirirken, Patrikhaneyi de çok tedirgin etti¹³. Bulgarların sevinci fazla sürmedi. Bulgar bir çiftin Papaz evinde nikâh kıymalarını bahane eden Patrik Kirillos, Bulgar Papazlarını aforoz ederek, 12 Temmuz 1859 tarihinde Papaz evini de kapattı. Buna tepki olarak da Bulgarlar, 1860 yılında Bulgar Kilisesi'nde yapılan ayin sırasında Patriğin adını zikretmedikleri gibi, Patriği tanımadıklarını da açıkladılar¹⁴.

Bunun üzerine 1856 Islahat Fermanı'nın oluşturduğu yeni ortama bağlı olarak, 3 Nisan 1860 tarihinde Bulgar Kilisesi'nin Patrikhaneden ayrılmasının istenmesiyle, büyük kopma süreci hızlandı ve Bulgar ileri gelenlerine 8 Mart 1870 tarihli irade¹⁵ 11 Mart 1870'de verildi¹⁶. Padişah'ın 11 Mart 1870 tarihinde tasdik

¹⁰Mahir Aydın, *a.g.e.*, s. 23.

¹¹D. Kosev, H. Hristo, D. Augelov, *Kratue İstoriye na Bulgariya*, Sofya 1962, s. 124.

¹²Ahmet Refik, "Fener Patrikhanesi ve Bulgar Kilisesi", *TOEM*, 1 Mart 1341, Nr.8 (85), s. 75.

¹³Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 696.

¹⁴Mahir Aydın, "XIX. Yüzyılda Bulgar Meselesi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi –Tebliğler-* (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi 21–25 Ağustos 1989) Ankara 1990, s. 282; E. Engelhard, *a.g.e.*, s. 157; Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850–1875)*, Ankara 1992, s. 217.

¹⁵BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 104, 3 Zilhicce 1286/6 Mart 1870; Aurel Decei, "Fenerliler" maddesi, *İslam Ansiklopedisi* (MEB), IV, İstanbul 1988, s. 550; D. Kosev, H. Hristo, D. Augelov, *a.g.e.*, s. 124.

¹⁶Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s. 75.

ettiği bu ferman ile Bulgar Eksarhlığı* kuruldu. Buna göre Eksarh, metropolitlerin rütbe olarak en büyüğü olup, Bulgar Sinodu'nun kanunlarına göre hareket edecektir. Bu kanunlar da kurumlar ve kurallar bütünü olan, Osmanlı Devleti'nin genel kaidelerine uygun olacak ve devlet tarafından tasdik edilecektir. Eksarhanenin hâkimiyet alanı içerisine Bulgar olmayan takriben 20 köy de dâhil edilerek, Bulgarlar memnun edilmeye ve Patrikhaneye karşı denge unsuru olabilecek şekilde güçlendirilmeye çalışıldı¹⁷.

Eksarhanenin resmen kurulması, Ortodokslar üzerinde büyük bir tasarrufa sahip olan Patrikhaneyi çok rahatsız etti. Çünkü Patrik, piskoposlar dâhil birçok görevlinin tayin ve azillerinde etkili bir konumda bulunduğundan dolayı, Bulgarların yeni bir kiliseye kavuşmalarıyla birlikte gücünün azalacağına farkında olmakla birlikte, bunu Rumların dışında kalan diğer Ortodoksların takip edeceği endişesini de taşıyordu¹⁸.

Eksarhlık fermanının ilânından sonra İstanbul'da Bulgaristan'ın birçok yerinden gelen temsilcilerle bir meclis oluşturuldu. Vidin Piskoposu Antimos Efendi Eksarh seçildi ve Padişah 16 Nisan 1872 tarihinde Anthimos'un Eksarhlığını tasdik edince, Eksarh teşekkürlerini bildirdi¹⁹. Artık bundan sonra Bulgarlar'ın kendilerine ait bir müesseseleri vardı ve Patrikhanenin Bulgarlar üzerinden elini çekmesi gerekiyordu. Buna rağmen Patrikhane, baskılarını devam ettirmek arzusundaydı. Eksarhaneye kavuşan Bulgarlar, hem dinî hürriyetlerini kutlamak, hem ülke genelinde teşkilatlanmalarını tamamlamak ve hem de Osmanlı Devleti'ne ve dolayısıyla Türklere minnet ve şükran duygularını göstermek için "Türkiye Ayini" adı altında bir ayin gerçekleştirmek istediklerinde 7 Temmuz 1872 tarihinde Patrikhanenin aforoz tehdidi ile karşı karşıya kaldılar. Bu durum daha yeni teşkilatlanmaya başlayan ve Eksarhaneyi ve özellikle fert düzeyinde bazı Bulgarları tedirgin etmesine rağmen, yılmadan faaliyetlerini sürdürdüler²⁰.

*Eksarh, Bulgarların başpapazı, eksarhlık da başpapazhane anlamında kullanılan tabirdir (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1993, s. 515).

¹⁷BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr.104, 8 Zilhicce 1286/11 Mart 1870; Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300–1920 ve Lozan Muahedesi 24 Temmuz 1923*, İstanbul 1934, s. 212; *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi* (Yay. Hz. M. Münir Aktepe), XXII, Ankara 1988, s. 91–92.

¹⁸Edward Driault, *Şark Meselesi*, (Çev. Nazif), İstanbul 1328, s. 278–279.

¹⁹Halil İnalçık, *a.g.m.*, s. 696.

²⁰BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 116/2, Gurre-i Cemaziyülevvel 1289/7 Temmuz 1872.

Bundan sonra 28 Eylül 1872 tarihinde Bulgar Kilisesi, İstanbul Patriği VI. Anthimos başkanlığında toplanan küçük bir konsilde Bulgarlar, Hıristiyanlığı bölerek, ırkçılık yaptıkları gerekçesiyle sapıklıkla itham ve Eksarhlık ile birlikte şizmatik* ilân edilerek cezalandırılmak istendi. Bunun üzerine Bulgar ruhanîler de Ortodoksluktan ayrılmadıklarına dair açıklama yaptılar. Bu mahkûmiyet kararı 1945 yılında kadar devam etti²¹.

Fener Patrikhanesi, Bulgarlar üzerindeki nüfuzunu, Bulgar Kilisesi'nin açılmasından sonra da devam ettirdi. Bulgarlar, Sultan Abdülaziz'den bu konuda yardım isterlerken, kiliselerinin meşruiyetine dair fermanları olduğu hâlde Patrikhanenin hâlâ baskı yapmasını anlayamadıklarını ve mesele halledilirse minnettar kalacaklarını ifade ediyorlardı²². Meseleyle ilgili olarak Eksarh bizzat zaman zaman Sultan ve Sadrazam ile görüşüyordu. Eksarh Yosif Efendi, Aralık 1883'de Sultan II. Abdülhamit ile yaptığı bir görüşmede; Patrikhaneden kaynaklanan birçok sıkıntıları olduğunu ve bu sıralarda Bulgar cemaatının biraz ihmal edildiğini ya da kendilerinin böyle bir fikre kapıldıklarını ve gerekçe olarak da "Hanedanın Sünnet Dügününe" kendisinin davet edilmediğini belirtti. Eksarh bu sıkıntısını dile getirirken her fırsatı kendileri aleyhine kullanmak isteyerek, cemaatının azmini kırmayı düşünen Patrikhane nezdinde bunun bir itibar kaybı gibi algılanacağı ve bunu da aynı amaçla kullanacağı endişesine kapılmış olmalı ki; açık ve samimi bir şekilde rahatsızlığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamit, bu durumdan kendisinin de çok üzüldüğünü, kesinlikle bir kasıt olmadığını, davetiyeler hazırlanırken* gözden kaçmış olabileceğini ve kendileriyle birlikte cemaatine ne kadar önem verdiğini bilmiş olmaları gerektiğini vurgulayarak, Sadrazam Said Paşa'ya istek ve ihtiyaçlarını bildirmelerini ve isteklerinin en kısa sürede yerine getirileceğini söyledi. Eksarh da ilgilerinden dolayı teşekkürlerini ifade etti. Daha

*Aforoz etmek anlamına gelmektedir.

²¹Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, Ankara 1992, s. 6.

²²BOA, *İrade Bulgaristan*, Nr. 112/9, 24 Kânunusani 1287/5 Şubat 1872.

*Osmanlı merkez teşkilatında "Teşrifat Kalemî" diye bilinen ve XVI. yüzyıldan beri varlığı resmî kayıtlarla sabit olan ve 13 Aralık 1846'da Hariciye Nezareti bünyesinde "Hariciye Teşrifatçılığı" da tesis edilmiştir. (Ali Akyıldız, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, İstanbul 1993, s. 36-47). Buralarda Fenerlilerin ve Rumların hâkim oldukları göz önüne alındığında tabii olarak, Sultan'ın bilgisi dışında Rum görevliler kasıtlı bir şekilde davetiyeler listesinden Eksarhın adını çıkarmış da olabilirler. Yoksa Eksarhın önemine binaen unutulma ihtimali oldukça zayıftır.

sonra Sadrazamdan talep edilen görüşme istekleri hemen kabul edildiğinden sıkıntılarını Sait Paşa'ya da aktarma imkânını buldu²³.

Bulgaristan'ın 1890 yılında muhtariyetini kazanmasıyla birlikte Bulgarlar, Osmanlı Devleti nezdinde biraz daha farklı değerlendirilmeye başlandı. Osmanlı Devleti açısından Rumlar, Fener merkezli bir sistem içerisinde bulduklarından dolayı, Hükümet de bunları mümkün olduğu kadar dengelemek amacıyla 25 Haziran 1890 tarihinde Fener'de bulunan Bulgar Kilisesi'nin inşası için ruhsat verdi²⁴.

Rum Patriği V. Dionisios, Bulgar Piskoposlarına verilen beratların geçersizliği ve bunların Şizmatik olduklarını ve bunun için şizmatik kisve giymeleri gerektiği iddiası ile Babîâli'ye, takdim ettiği arzuda; iki ayrı Ortodoks metropolitinin bulunmasının ahkâm-ı diniyelerine aykırı olduğunu özellikle belirterek, Eksarhlığın lağvını istedi. Fakat kendileri açısından olumlu bir sonuç alamadı²⁵. Bulgar Metropolitlerine berat verilmeye devam edilmesi üzerine benzer isteklerde daha sonraki yıllarda da bulunmuşlardır²⁶. 1895 yılında Bulgar cemaatın istekleri doğrultusunda Depre, Perlice gibi yerlerde çok sayıda metropolithane açılmaya devam edildi²⁷.

Fener Patrikhanesi ile Bulgar Eksarhanesi arasındaki mücadele, Bulgarlar bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da devam etti. Babîâli kendi politikasına yakın bulduğu için Bulgarlara karşı daha hassas davranıyordu²⁸. Bulgar Eksarhı Yosif Efendi'nin görevde bulunuşunun yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle Bulgaristan'dan, Bulgaristan Prensi'nin başkanlığında elli kişilik bir heyetin gelmek istediği Babîâli'ye bildirildi. Bunların gelmelerine müsaade edilirken, ayrıca Eksarhlığın nezdinde yirmi beş yıl aynı görevde kalmayı başaran Yosif Efendi'ye Osmanlı-Bulgar dostluğuna hizmetinden dolayı bir nişan verileceğinin açıklanması, Bulgaristan, Eksarhlık, Bulgar Cemaatı ve Eksarh da büyük bir memnuniyet meydana getirdi. Bulgarların bu sevinçlerinde ne kadar haklı oldukları, hemen

²³ "Bulgar Sefareti'nin İstanbul'dan Sofya'ya 21 Aralık 1883'de Çektiği Telgraf Metni", *Vınşna Politika na Bılgariya*, Sofya 1986, s. 491.

²⁴ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, (Yay. Danışmanları: Azmi Özcan-Tufan Buzpınar), IV, İstanbul 1995, s. 4012.

²⁵BOA, Y. A. HUS, 237/32, 7 Zilhicce 1308/14 Temmuz 1891.

²⁶BOA, Y. A. HUS, 299/25, 24 Mayıs 1310/5 Haziran 1894.

²⁷BOA, Y. A. HUS, 327/42, lef 3, 20 Nisan 1311/2 Mayıs 1895.

²⁸BOA, Y. A. HUS, 414/27, 7 Zilhicce 1318/28 Mart 1900

hemen Yosif Efendi'nin çeyrek asırlık hizmet yılını tamamlayarak yarım asra adım attığı dönemde sekiz Rum Patriğinin ortalama olarak üçer yıldan biraz fazla görev yaptıkları göz önüne alındığında daha iyi anlaşılacaktır. Bulgar Eksarhı Yosif Efendi'nin görevinin yirmi beşinci yılı kutlamalarından itibaren Rumların baskısı daha da şiddetlenerek arttı. Bu yılı Eksarhane ve Patrikhane mücadelesinde dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür²⁹.

Rumlar, Bulgarları Rumlaştırma faaliyetlerinde Sırları da kullanıyorlardı³⁰. Rumlar, sayıca az oldukları yerlerde de birçok defa kiliseleri işgal ettiklerinden Bulgarlar ibadet edecek yer bulamadıkları gibi, dinî tören yapamadıklarından cenazelerini dahi kaldıramadıkları dönemleri yaşadılar³¹. Rum çeteleri katlettikleri bazı Bulgarların üzerlerine, Patrikhaneye intisap etmelerini, aksi takdirde buna benzer hadiselerin kaçınılmaz olacağını, onlar için en iyi yolun pişmanlık duyarak geri dönmeleri olduğu tehdidinde bulunuyorlardı³². Bu hareketlerinde o derece ileri gitmişlerdir ki; bırakınız sıradan bir Bulgarı, Bulgar Papazları bile Rumluğu kabul etmeleri ve Eksarhaneden ayrılıp, Patrikhaneye intisap etmeleri için mektuplarla tehdit edildikleri gibi fiilen de baskı yapıldığından, zaman zaman papazlar mülkî idare âmirleri vasıtasıyla papaz olduklarını belgelemek mecburiyetinde kalıyorlardı³³.

Rum çetelerinin şiddetli baskılarından dolayı huzuru kalmayan halk defalarca şikâyetle bulunduğundan güvenlik tedbirleri arttırılıyor ve bu da devlete ek masrafları getiriyordu³⁴. Patrikhane, Rumlaştırma politikalarını gerçekleştirmek amacıyla, köylerde Rum nüfusun az olduğu yerlerde çoğunluğu sağlamak ve Bulgarları tasfiye etmek için Rum çeteleri eliyle kan dökmekten hiç çekinmiyorlardı³⁵.

Rum mebuslar da Meclis-i Mebusan'da, Rum metropolitlerini aratmayacak bir tavır sergiliyorlardı. Meclis-i Mebusan'ın 19 Ağustos 1909 tarihli celsesinde; Pandelaki Kozmi Kozmidi Efendi, meselenin özünde Bulgarların kalplerinde

²⁹BOA, *Y. A. HUS*, 427/93, 13 Nisan 1318/26 Nisan 1902.

³⁰BOA, *TFR.. I. KNS*, 6/589, 15 Nisan 1321/28 Nisan 1905.

³¹BOA, *TFR.. I. ŞKT*, 78/77-46, 14 Kânunuevvel 1321/27 Aralık 1905.

³²BOA, *TFR.. I. MN*, 144/14375, 18 Teşrinievvel 1323/31 Ekim 1907.

³³BOA, *TFR.. I. KNS*, 9/812, 2 Mart 1323/15 Mart 1907.

³⁴BOA, *TFR.. I. SL*, 135/13481, 12 Şubat 1322/25 Şubat 1907.

taşıdıkları Bulgarlık iştihakının yattığını ileri sürünce, Manastır Mebusu Pançedoref Efendi de, aynı iştihakın Rum Patrikhanesinde Rumluk adına daha fazla olduğunu söylemek mecburiyetinde hissetti³⁶. Rum baskısı sadece canlılar için değil, ölümler için de mesele oluyordu. Selanik Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne, mezarlığın, kilise müstemilatından olduğu iddiasıyla Rumların, Bulgarların ölümlerinin defnine müsaade etmedikleri belirtiliyordu³⁷.

Patrik, 1 Şubat 1910 tarihinde gönderdiği istida da, zaman zaman daha önceleri ileri sürüldüğü gibi Patrikhanenin şizmatik ilân ettiği bir kilisenin, hükümet tarafından da aynı şekilde şizmatik ilan edilmesini istiyordu. Ancak verilen cevapta, hükümetin aforoz makamı olmadığı ve bunun kabul edilemeyeceği belirtildi³⁸. Kilise meselesi Meclis-i Mebusan'da 8 Mart 1910'da görüşülürken, Serfice Mebusu Yorgo Boşo Efendi, kiliselerin Patrikhane dışında bir yere verilmesine şiddetle karşı çıkarak, bölücülüğü Bulgarların yaptığını diğer unsurların böyle bir meselelerinin olmadığını, bundan dolayı Eksarhaneye kilise verilmemesi gerektiğini ifade etti³⁹.

Patrikhane, Eksarhaneyi Şizmatik ilân ederek, kendine tâbi olmaya zorlarken, kendisine verilmiş olan sözde fermanı⁴⁰ delil olarak göstererek, bahşedilen hakların bütün Ortodokslar için geçerliliğini gizlemeye çalışıyordu⁴¹. Kiliseler Kanunu'na karşı olan Fener Patrikhanesi, Eksarhaneye bu vesile ile taarruza geçmişti. Sultan'a sunulmak üzere hazırladıkları mazbatada; Ortodoks Rumlar'ın, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına girdiklerinden bu tarafa Rumeli'deki kiliselerin Patrikhaneye bağlı olduğu Fatih'ten beri kabul edildiği hâlde, şizmatik olan Eksarhanenin bazı kiliseleri gaspına göz yumulmasını kabul edemeyeceklerini belirtti⁴².

³⁵BOA, TFR. 1 A, 34/3316, 6 Mayıs 1323/19 Mayıs 1907.

³⁶Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, VI, Ankara (basım yılı yok),556.

³⁷BOA, DH. SYS, 29-1/1-6, lef 25, 24 Ramazan 1327/9 Ekim 1909.

³⁸Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, I, Ankara 1985, s. 261.

³⁹Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, II, Ankara 1985, s. 623.

⁴⁰Ferman hakkında bkz, Bülent Atalay, "Rum Ortodoks (Fener) Patrikhanesi'ne Verildiği Varsayılan İmtiyazlar ve Bugünkü Statüsü" XIV. Türk Tarih Kongresi Ankara: 9-13 Eylül 2002 Kongreye Sunulan Bildiriler, II, II. Kısım, Ankara 2005, s.1413-1440.

⁴¹İkdam, 7 Temmuz 1910.

⁴²İkdam, 17 Temmuz 1910.

3 Temmuz 1910 Nizamnamesi'nin⁴³ üçüncü maddesine göre, her hangi bir mahalde, birden fazla cemaata mensup tebaa yaşıyorsa, mektep ve kilisenin sayı olarak fazla olan tarafa verilmesi şarttı. Buna karşılık sayısı az olanlara da devletin katkılarıyla yeni mektep ve kilise vb. yerler yapılması kararlaştırıldığı halde, Patrikhane uygulama da buna mümkün olduğu kadar muhalefet etmek ve hükümeti güç durumda bırakmak için çaba sarf ettiğinden⁴⁴, meselenin hâlli için çıkarılan kanuna hemen muhalefete başladı. Yapılan kilise ve mekteplerin, kendileri adına yapıldığını, Bulgarların bundan istifade edemeyeceklerini ileri sürüyordu. Fakat kilise ve mektepler yapılırken, Bulgarlar da Patrikhaneye bağlı olarak yaşadıklarından dolayı, ayrıldıkları için onlara da tabii olarak bir hisse ortaya çıkması gerekiyordu. Patrikhane bunu sürekli olarak göz ardı ediyordu. Ancak yapılan tetkikler neticesinde bunun âdil bir şekilde uygulandığı takdirde, Patrikhanenin her zaman ileri sürdüğü imtiyazat-ı mezhebiyesine hâlel gelmeyeceği konusunda izahattan başka bir şey yapılmayarak, kanunun kesin bir şekilde uygulanması istendi⁴⁵.

Nüfus tahririnde Rum göründükleri halde, birçok yerde kendilerinin Bulgar olduğunu iddia eden çok sayıda Bulgar'a rastlandı. Böyle durumlar hükümeti oldukça zora sokuyordu. Patrikhane tahrirlerin dikkate alınmasını isterken, resmî bir dayanak noktasını da elinde tutuyordu. Ancak hakikaten Bulgar olduğu hâlde daha önce Rum yazılan çok sayıda Ortodoks olduğunu göz ardı etmekte mümkün değildi⁴⁶.

Hatta Fener Patrikhanesi, 5 Ağustos 1910 tarihinde Adliye Nezareti'ne; Eksarhlığın Ahkâm-ı İnciliye'ye ve Ortodoks mezhebine aykırı davrandığı için zaten şizmatik ilân edildiğini, bunu Antakya, Kudüs Rum Patrikleri, Kıbrıs Serpiskoposu gibi Şark Ortodoks Kilisesi'nin bütün dinî reislerinden oluşan Büyük Sen Sinod'un kararlaştırdığını bildirdi. Ayrıca aynı kararın Rusya, Yunanistan, Romanya, Sırbistan, Karadağ Ortodoks ruhanilerinin de tasdik ettiklerini, bundan dolayı Eksarhane ile her türlü münasebetin kesilmesi gerektiğini, aksi takdirde sair

⁴³Kiliseler Kanunu hakkında bkz, Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1908-1923)*, İstanbul 2001, s. 50-75.

⁴⁴BOA, DH. SYS, 29-1/1-2, 5 Temmuz 1326/18 Temmuz 1910.

⁴⁵BOA, DH. SYS, 29-1/1-3, 17 Ağustos 1326/30 Ağustos 1910.

⁴⁶BOA, DH. SYS, 29-1/1-6, lef 109, 20 Temmuz 1326/2 Ağustos 1910.

devletlerin kendileriyle ilgili teminatlarının unutulmamasına dikkat çekmeye çalışan Patrikhane, Hükümeti de tehdide varan bir tutum içerisinde bulunarak Eksarhlığı yalnızlığa mahkûm etmeye çalıştı⁴⁷.

Patrik Yovakim, Eksarhane ile Patrikhane arasındaki anlaşmazlığın odağında bulunmakta ve başlıca sebep de kendisi idi⁴⁸. Eksarhanenin olumlu yaklaşımına rağmen Patrikhane, daha önce de olduğu gibi Bulgarlar'ın özür dilemesini istiyordu. Tabii ki bu özür sıradan bir özür olmayıp, Bulgarlar'ın Ortodoksluktan uzaklaştıklarını kabul ettiklerini de öngören ve Patrikhaneyi tatmin eden bir özür olması gerekiyordu. Bu da Bulgarların Eksarhaneyi kapatarak, tekrar Patrikhaneye tâbi olmaları demekti. Bunun da Bulgarlar tarafından kabul edilmesi mümkün değildi. Bundan sonra Patrikhane de, Rusya'ya rağmen aforozu kaldırmamakta ısrarlı davrandı⁴⁹.

Eksarh yaptığı bir açıklamada, Patriğin olumsuz tutum ve davranışlarının her iki İsevî cemaatı derinden yaraladığını belirtti. Ayrıca bu durumun tarafların zararına olduğunu, Meşrutiyet'e ve Kiliseler Kanunu'na rağmen Patrikhanenin çok sayıda köyü kendi uhdesinde bulundurma ısrarından vazgeçmediğini, ihtilafın ortadan kalkması için Eksarhanenin üzerine düşeni yapmaya hazır olduğunu ve gerekirse 1870 Fermanını bile tekrar masaya yatırabileceklerini ifade etmesi dahi Patrikhaneyi yumuşatamadı⁵⁰.

Bu gelişmeler Meclis-i Mebusan'da tekrar ele alındı ve Rumeli'de Bulgarlar ile Sırlar arasında da var olan ihtilafli kiliseler ve mektepler mevzuunda, kilise kanununa göre hareket edilmesinden başka çare olmadığı üzerinde karara varıldı⁵¹. Balkan Savaşları sırasında, Osmanlı Devleti'ne karşı oluşturulan "Balkan Bloğu"nda birlikte yer almalarına rağmen, Sırlar ve Yunanlılar, Patrikhanenin yönlendirmesi ile mücadele sahası içerisinde bulunan Bulgarlara Eksarhaneden ayrılarak, Patrikhaneye geçmeleri için yoğun bir baskı yapıyorlardı⁵². Bu baskının ve diğer taraftan bloğun siyasî etkisi ile zaman zaman Balkan Savaşları süresince Bulgar

⁴⁷*İkdam*, 14 Ağustos 1910.

⁴⁸*İkdam*, 17 Kasım 1910.

⁴⁹*İkdam*, 20 Kasım 1910.

⁵⁰*İkdam*, 5 Aralık 1910.

⁵¹*Alemdar*, 6 Teşrinisani 1911/19 Kasım 1911.

⁵²Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi (Balkan Savaşları)*, II/II, İstanbul 1983, s. 151.

Kilisesi'nin Eksarhaneden ayrılması tartışma konusu oldu⁵³. Buna bağlı olarak yapılan uygulamalardan sonra, Patrikhanenin ve dolayısıyla Rumların nüfuz alanı daraldıkça kinlerini daha açık bir şekilde ortaya koyarak gizleyemez duruma gelmeleri ve müşterek kullandıkları mezarlığa bile Bulgarlar'ın gömülmesine izin vermeyecek kadar hırçınlaşmalarına sebep oldu⁵⁴.

Sonuç

Osmanlı Kurumu olarak Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi, kendisine gösterilen müsamahayı istismar ederek, Panhelenizm fikri doğrultusunda kullanmak istediği tarihî bir hakikattir. Fener Patrikhanesi bu politikasını gerçekleştirmek isterken kendi karşısında diğer Ortodoks gruplardan daha çok, diğerlerine göre çok daha organize ve güçlü olan Bulgarları bulmuştur.

Patrikhanenin yoğun baskısı Bulgarların daha duyarlı ve hep birlikte hareket etmelerini sağladığından dolayı verdikleri mücadelede neticesinde Eksarhanelerine kavuştular. Bunda zayıflamaya başlayan Osmanlı Devleti'nin, dışarıyla bağlantısı olan Patrikhane karşısında yeni bir denge unsuru oluşturmak istemesinin de payı büyüktür. Özellikle Kiliseler kanunun çıkarılmasıyla birlikte Devletin desteğini daha açık bir şekilde arkasına alan Bulgarlar bu mücadelelerinde daha da etkili olurlarken, Bâb-ı Âli'nin de yükünü kısmen hafifletir bir rol de oynamışlardır.

⁵³*İkhtiham*, 19 Nisan 1912.

⁵⁴BOA, *DH. KMS*, 32/47, 23 Mayıs 1331/5 Haziran 1915.